

skupino še na jugozahodno in severozahodno panonsko območje, zadnjemu se na osnovi študijskega materiala natančneje posveti, medtem ko druge skupine predstavi le s kratkim pregledom zaradi njej težko dostopne literature.

Medtem ko so mnoge predhodne objave analizirale predvsem žigosane odlomke, je poudarek avtorice na količini redukcijsko žganega gladkega in nežigosanega posodja, ki se do sedaj večinoma ni objavljalo.

Keramika iz avksiliarnega tabora v Karnuntu, ki je bila z redkimi izjemami redukcijsko žgana, je bila v ta namen razporejena v pet fakturnih skupin s štirimi tipi premaza. Kemijske analize so pokazale, da so imele prevladujoča fakturna skupina STyp 2 in skupini STyp 3 in STyp 5 podobno kemijsko sestavo težkih mineralov. Njihova primerjava z zelo podobno kemično sestavo žigosane tegle iz Karnunta pa, da je večina najdenega posodja prišla iz večjega števila delavnic iz karnuntskega okrožja.

Keramično gradivo je bilo razporejeno v oblikovne tipe. Dobrodošel uporabljen sistem tipološke klasifikacije upošteva osnovno obliko posode, obliko ostenja in obliko ustja. Izdelana je še posebna klasifikacija oblik dna in žigosanega okrasa.

Preko datiranih kompleksov najdišča in s pomočjo materiala iz drugih izkopavanj je nato narejen pregled posameznih oblik in uporabljenih žigov na študijskem materialu, ki daje predvsem dober pregled oblikovnega razpona posodja v drugi tretjini 2. st. v Karnuntu in njegovi okolici. V plasteh, povezanih s prvo (leseno) fazo tabora (*Holz-Erde-Kastell*) s konca 1. st. in začetka 2. st. je bilo najdenih le nekaj odlomkov, ki se pomnožijo v kasnejši zidani fazi (*Steinkastell I*). Največja količina materiala izhaja iz plasti, povezanih s koncem te faze ob začetku markomanskih vojn in obdobjem do izgradnje novega tabora (faza *Steinkastell II*), ko na območju najdišča deluje tudi lončarska delavnica. V stratigrafskih kompleksih, ki nedvomno pripadajo fazi *Steinkastell II* iz 3. st., ta tip keramike ni več prisoten. V severozahodni panonski skupini konec 2. st. upade količina najdb in spekter oblik se reducira na skleda z ovratnikom (*Ringschüsseln*). Ponekod panonska loščena keramika ni več prisotna že v plasteh ok. leta 200. Lončarska delavnica iz Akvinka (najdišče Papföld) iz prve polovice 3. st. kaže na to, da so panonsko loščeno keramiko v vzhodnopanonski skupini izdelovali tudi pozneje, sicer v neznanem obsegu. Mlajši primerki so oksidacijsko žgani, žigosani z enostavnimi motivi in se ločijo po grobi izdelavi od primerkov iz 2. st.

V nasprotju z mnenjem nekaterih drugih raziskovalcev so bile oksidacijsko žgane posode, najdene v avksiliarnem taboru v Karnuntu, delane sočasno s redukcijsko žganim posodjem ves čas, na obeh so bili uporabljeni tudi enaki žigi.

Avtorica se pomudi tako pri samem poimenovanju keramike, zgodovini raziskav kakor pri faktografskih tehnoloških lastnostih gline in premaza. Dobrodošle so barvne fotografije prelomov in premazane površine. Jasna tipološka klasifikacija je odprta za dodajanje novih tipov, pregledna in lahko razumljiva. Kronološko je predstavljen tipološki razvoj oblik in okrasa, od povezav z vzori v poznopadski in galski sigilati dalje.

Kratka sinteza po posameznih proizvodnih skupinah panonske loščene keramike obsega pregled najdišč z objavljenim keramičnim gradivom, posebej najdišč z dobro datiranimi kompleksi, pregled odkritih in domnevnih lončarskih delavnic, pregled lončarskih žigov in predstavlja glavne značilnosti skupine. V jugozahodni panonski skupini, kjer je bila osrednja proizvodnja locirana v Petovionii, je npr. večina posodja oksidacijsko žgana. Znana je skupina posod z grobišča na Ptuj, ki velja za predhodnika panonske loščene keramike. Proizvodnja je domnevno datirana v čas po sredini 1. st., nedvomno je potrjena v obdobju od Flavijcev do prve polovice 2. st.

Monografija tako daje odličen vpogled v proizvodnjo določene zvrsti rimske keramike, ki so jo deloma izdelovali tudi na današnjem slovenskem območju.

Tina ŽERJAL

Gabrielle Kremer: *Das Heiligtum des Jupiter Optimus Maximus auf dem Pfaffenberg/Carnuntum. Die Rundplastischen Skulpturen. Der Römische Limes in Österreich 41, Sonderband 2, Wien 2004. ISBN 3-7001-3299-9. 124 strani, 60 slik, 72 tabel.*

Nedaleč od rimskega vojaškega tabora v Karnuntu je bil na hribu Pfaffenberg postavljen svetiščni kompleks z več templji, posvečen kultu Najboljšega in Največjega Jupitra (*Iovi Optimo Maximo*). V zbirki *Der Römische Limes in Österreich* izhaja pod uredništvom Wernerja Jobsta serija, posvečena svetišču na Pfaffenbergu. V 1. zvezku je Ioan Piso predstavil epigrafske napise, v 2. zvezku Gabrielle Kremer celoten korpus kamnite kiparske plastike s tega najdišča.

Večji delež objavljenega materiala izhaja iz izkopavanj iz let 1970-1985. Katalog je dopolnjen z odlomki iz starejših izkopavanj v letu 1898. Čeprav so bili odlomki objavljeni že leta 1900, so bili v karnuntskem muzeju ponovno pregledani in dokumentirani.

Analizirani kamniti material je zbran v katalogu, ki zavzema bistveni del monografije. Katalog je organiziran po božanstvih, ki so jih kipi upodabljali, in sicer je predstavljen vsak rekonstruiran kip z vsemi svojimi odlomki posebej. Podani so merski podatki za odlomke, ki so prikazani tudi v risbi in fotografiji. Za vsak posamezen kip sledi natančen opis, rekonstrukcija, interpretacija njegove funkcije v sklopu templja in datacija.

V uvodnem delu je sumarno predstavljena lokacija posameznih najdb v tempeljski četrti ob amfiteatru. Večina odlomkov je bila najdena v severovzhodnem delu četrti, okoli templja I in templja III. Kipi so bili ob zapustitvi svetišča močno uničeni. 40 identificiranih in rekonstruiranih različnih kipov je ohranjenih le fragmentarno v manjših odlomkih, in to le z največ 10-odstotnim deležem celote. Na osnovi analogij iz celotnega rimskega imperija je bila narejena rekonstrukcija posameznih plastik. Razen enega marmornega so vsi ostali kipi narejeni iz lokalnega kamna.

Epigrafski napisi kažejo, da so spomenike na tem območju postavljali vsaj od hadrijanskega obdobja, ko je bila zgrajena masivna zgradba svetišča, do sredine ali druge polovice 4. st., ko je bilo svetišče opuščeno.

Svetišče je bilo posvečeno Najboljšemu in Največjemu Jupitru, saj je skoraj polovica ugotovljenih kipov upodabljala najvišje rimsko božanstvo. 11 plastik je predstavljalo motiv Jupitra, sedečega na prestolu. Jupitrov kult je bil povezan s cesarskim kultom in izražanjem lojalnosti imperiju, kar kažejo tudi epigrafski napisi iz sredine 2. st., iz časa največjega razcveta svetišča, odlomki kipa boginji Romi (ali Minervi), skupine kapitolske trojice in domnevni portret Marka Avrelija. Med odlomki so bili prepoznani tudi motivi Gigantomahije in upodobitve boginje Viktorije ter mogoče Marsa, ki naj bi povezovali tempelj z vojsko, nastanjeno v Karnuntu, in njeno religiozno dejavnostjo. V poznoantičnem obdobju se tem božanstvom pridruži še vzhodni Mitrov kult. Vsa omenjena božanstva naj bi bila značilna za t. i. vojaško religijo in običajna za vojaške tabore na limesu.

Prikaz nas vodi od natančno podanih najdb preko logičnih predpostavk in sklepov pri analizi tipologije, kronologije in ikonografije do rekonstrukcije posameznih plastik. Neroden je le velik format knjige tako pri uporabi kakor na polici, saj knjiga nima trdnih platnic.

Tina ŽERJAL

Sofija Petković, Mira Ružić, Svetozar Jovanović, Marko Vuksan in Zsuzsanna K. Zoffmann: *Roman and Medieval necropolis in Ravna near Knjaževac*. Posebna izdanja. Arheološki institut Beograd 42. Arheološki institut, Narodni muzej, Beograd 2005. ISBN 86-80093-40-8. 356 strani, 38 tabel, 14 barvnih tabel, 8 prilog, številne slike med besedilom.